

**ŞER'İYYE SİCİLERİNE GÖRE 19. YÜZYILDA
SİVAS'TA KULLANILAN KADIN ADLARI**
FEMALE NAMES USED IN 19TH CENTURY IN SİVAS
ACCORDING TO THE COURT RECORDS

*Salih Köse**

Öz

Bir milletin tarihinin, kültürünün, dilinin, dininin, gelenek ve göreneklerinin bir nevi aynası durumunda olan kişi adları, söz konusu milletin kültür haritasının çizilmesinde, söz varlığının ve ad verme geleneğinin belirlenmesinde büyük öneme sahiptir. Bu yüzden köklü bir ad verme geleneğine sahip olduğu bilinen Türklerin bu geleneklerinin tüm yönleriyle ortaya konması; bu geleneğin korunması amacıyla tarihin çeşitli dönemlerinde kullanılan kadın ve erkek adlarının tespit edilmesi ve bunların günümüzdeki adlarla köken, anlam, yapı ve verilmiş sebepleri yönlerinden karşılaştırmalı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla çalışmamızda Sivas şer'îye sicillerinde geçen kadın adları köken, anlam, yapı ve verilmiş sebepleri yönüyle ele alınarak günümüzde kullanılan kadın adlarıyla karşılaştırılmıştır. İnceleme sonucunda peygamber sevgisi ve din olgusunun kız çocuklarına ad vermede en etkili unsur olduğu, adların büyük bölümünün Arapça kökenli ve basit yapıda olduğu, aradan geçen iki yüzyıla rağmen bölgede ad verme geleneğinde büyük değişiklikler olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Şer'îye sicili, Sivas, kişi adları, kadın adları, antroponim*

Abstract

The given names of people which are seen as a mirror of a nation's history, culture, language, religion and traditions are of great importance in determining the cultural map of the nation which is discussed and in determining the tradition of vocabulary and naming. Therefore it is necessary to reveal all the aspects of these traditions of the Turks who are known to have a deep-rooted tradition of naming, to determine the names of men and women used in various periods of history in order to preserve this tradition, and to examine them comparatively in terms of their origin, meaning, structure and reasons. For this reason, in our study the female names which are taken from Sivas court records were analyzed and compared with female names still used today, in terms of their origin, meaning, structure and reasons. The most important result of the study is; there has been no major changes in the name-giving tradition in the region despite two centuries. The other results of the study are as follows: love of the prophet and the phenomenon of religion is the most effective element in giving names to girls; the most of the names have Arabic origin and simple structure.

* Dr., MEB, Bornova Anadolu Lisesi, ORCID: 0000-0003-1377-2387.

Keywords: *Court records, Sivas, person names, female names, anthroponyms*

I. Giriş

İnsanların duygu ve düşüncelerini bir başka insana aktarmakta kullandıkları en etkili araç olan dil, aynı zamanda toplumsal bir olgudur. Bu yönüyle dil, insandan ve toplumdans bağımsız düşünülemez. Dilin temeli diyebileceğimiz sözcüklerin, birer gösterge olmanın yanı sıra, insana ve topluma ait birçok değeri taşıdığı, sakladığı ve yansıttığı söylenebiliriz.

Yukarıda bahsettiğimiz taşıma, saklama ya da yansıma görevi çeşitli türden özel ya da cins adlarda görülebilmektedir. Bu bağlamda dil biliminin adları inceleyen dalı olan ad biliminin inceleme alanına giren kişi adları da topluma ve tek tek bireylere ait birçok unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Hatta tek başına bir kişi adı bile söz konusu toplumun kendisini temsil edebilmektedir. Örneğin Hans ve Helga Almanları, Mary ve John İngilizleri, Jack ve Janne Marie Fransızları, Nataşa ve Ivan Rusları, Ayşe ve Mehmet de Türkleri çağrıştırır (Günay, 1998; 49).

Toplumla ve bireylerle sıkı bir ilişki içerisinde olduğunu ifade ettiğimiz kişi adları, her türlü toplumsal değişimden de etkilenmektedir. Yaşanan coğrafyanın, içerisinde bulunulan kültür ve medeniyetin, etkilenilen dillerin Türk milletinin ad verme geleneğini derinden etkilediği tarihsel bir gerçektir. İslamiyet öncesi dönemde özellikle Türk hakan adlarının Çinceleşmesi, İslâmiyet'in kabulünden sonra Anadolu Selçuklularının Farsçayı resmî dil olarak kabul etmelerinin ardından hükümdarlara Farsça adlar verilmesi (Acıpayamlı, 1992; 2), Türk toplumunda gittikçe yaygınlaşan Arapça ve Farsça kökenli kişi adları, bu durumun en güzel örnekleridir.

Toplumsal gelişmelere ve değişmelere paralel olarak kişi adlarının da dönemden döneme farklılık göstermesi aslında dilin doğası gereği kaçınılmazdır. Bu noktada önemli olan bu doğal değişime müdahale etmek yerine eldeki imkânlar ölçüsünde süreci takip etmek ve her bir dönemin fotoğrafını çekmektir. Bu da tarihin çeşitli dönemlerini ele alan betimsel ve karşılaştırmalı çalışmalarla mümkün olacaktır.

Bu noktada tarihî defterler, birer arşiv belgesi olmalarının yanı sıra bünyelerinde barındırdığı ad bilimsel malzeme bakımından da dikkate ve incelemeye değerdir. Kişi adları

bağlamında düşündüğümüzde tapu tahrir defterlerinin, şer'îye sicillerinin, kassam, tereke ve eşhas defterlerinin kişi adlarıyla ilgili önemli miktarda malzeme barındırdığı görülmektedir. Bunlardan tapu tahrir defterleri vergi mükelleflerini tespit etmek amacıyla tutulduğu için çoğunlukla erkek adlarıyla ilgili malzeme vermektedir. Ancak şer'îye sicilleri ile kassam, tereke ve eşhas defterleri bugünkü anlamlarıyla mahkeme kayıt tutanakları ve miras devir tutanakları olduğu için bunlarda erkek adlarının yanı sıra kadın adlarıyla ilgili de önemli miktarda malzeme bulunmaktadır.

Çalışmanın Konusu ve Gerekliliği

Çalışmamızın konusu, şer'îye sicillerine göre 19. yüzyılda Sivas'ta kullanılan kadın adlarıdır. Kişi adları içerisinde değerlendirilen kadın adları, dil biliminin dallarından biri olan ve bağımsız bir disiplin olma yolunda hızla ilerleyen ad biliminin inceleme alanına girmektedir. Kişi adlarıyla ilgili çalışmalarda bir toplumda tarihte ya da günümüzde kullanılan adların anlamları, kökenleri, yapıları ve veriliş sebepleri betimsel ya da karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

Toplumların önemli kültürel değerlerinden olan kişi adları; adı verenin karakteri, beğenileri, eğilimleri, dünya görüşü hakkında ipuçları veren önemli dilsel malzemelerdir (Karahan, 2009; 17). Bu malzemeler, adı veren kişinin eğilimlerini yansıtmasının yanı sıra içinde bulunduğu toplumun yapısı, kültürü, dili, dini, gelenek ve görenekleri hakkında da önemli bilgiler barındırmaktadır.

Kişi adlarının başka bir işlevi ise iletişimi kolaylaştırması, toplumda karmaşa çıkmasını engellemesi ve kişinin maddi-manevi bütünlüğü içerisinde bir birey olarak algılanmasını sağlamasıdır (Yalçınkaya, 2015; 364).

Bir toplumun tarihinin, kültürünün, dilinin, yaşam tarzının bir nevi aynası durumunda olan kişi adları üzerine aslında bir hayli çalışma yapılmıştır¹. Ancak bu alanda yapılan çalışmaların bir kısmı yüzeysel kalmış bir kısmı da dilin diğer alanlarının gölgesinde kalmıştır. Örneğin herhangi bir tarihî metni inceleyen araştırmacı, metninde geçen kişi adlarının sadece listesini vermiş; bunların kökenleri, anlamları, yapıları ve veriliş nedenleri üzerinde

¹ Kişi adlarıyla ilgili çalışmaların bibliyografyası için bkz. Kayasandık, Ahmet; "Türkçe Kişi Adları Bibliyografyası Denemesi", *JoSRSS*, 5 (1) 2019. s. 57-90.

durmamıştır. Hâlbuki Türkler, dönemden döneme değişiklik gösterse de çok zengin bir ad verme geleneğine sahiptir. Bu geleneğin tüm yönleriyle ortaya çıkarılması, dönemler arasındaki farklılıkların ve bunların sebeplerinin tespit edilmesi, ad vermede etkili olan unsurların ayrıntılarıyla ortaya konması bir zorunluluktur. Bu geleneğin tüm yönleriyle ortaya çıkarılabilmesi, tarihî metinler esas alınarak yapılması gereken karşılaştırmalı ve betimsel çalışmalara bağlıdır.

Kadın adları üzerine yapılan çalışmaların sayısı erkek adlarıyla ilgili çalışmalara oranla çok daha azdır. Rasónyi bu durumu, İslâmiyet öncesi Türk toplumunun ataerkil ve yarı göçebe hayat tarzına, Müslüman olduktan sonra ise kadınların toplumsal durumunun tarihî kaynaklarda anılacak kadın adları bırakmaya elverişli olmamasına bağlamaktadır (Rasónyi, 1963; 66). Anlaşıldığına göre Rasónyi, konuyu kadının toplumsal hayattaki konumu bağlamında ele almakta ve gerek İslamiyet öncesinde gerekse İslamiyet'in kabulünden sonra toplumsal hayatta ön planda olmadığı için tarihî kaynaklarda da anılmadığını düşünmektedir. Ancak yukarıda ifade ettiğimiz gibi şer'îye sicilleri, kassam, tereke ve eşhas defterleri ile mezar taşları kadın adlarıyla ilgili çok değerli malzemeler barındırmaktadır. Zaten şer'îye sicillerinden hareketle kadın adlarını araştırma konusu olarak seçmemizin temel nedeni, arşiv belgelerinde çok değerli malzemeler bulunmasına rağmen sadece kadın adlarıyla ilgili karşılaştırmalı ya da betimsel çalışmaların yok denecek kadar az olmasıdır.

Macar Türkolog László Rasónyi'nin "Türklükte Kadın Adları"² başlıklı makalesi sadece kadın adlarıyla ilgili, karşılaştığımız ilk çalışmadır. Rasónyi bu çalışmasında ad vermedeki psikolojik ve sosyolojik arka planı inceledikten sonra genel bir bakış açısıyla farklı Türk topluluklarında kullanılan kadın adlarını incelemektedir. Çalışmanın başka bir özgün tarafı ise ad vermede etkili olan unsurlarla ilgili kapsamlı bir sınıflandırma yapmış olmasıdır.

Rasónyi'nin bu çalışmasından başka Tıdıkova'nın "Altay Kahramanlık Destanındaki Kadın İsimlerinin Dil Bakımından Tahlili" başlıklı makalesi, konuyla ilgili başka bir çalışmadır³. Bu çalışmada Tıdıkova, 12 ciltlik Altay Baatırlar kahramanlık destanında geçen kadın adlarını yapı ve anlamlarına göre incelemiştir. Türkçede kadın adlarının incelendiği

² Rasónyi László (1961). "Türklükte Kadın Adları". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. s. 63-87.

³ Tıdıkova N. N. (2004). "Altay Kahramanlık Destanındaki Kadın İsimlerinin Dil Bakımından Tahlili". Çev. Hanzade Güzelova. *Bilig*, 31. s. 23-35.

diğer bir çalışma Seyyare Duman'ın "Türk Kadınına Verilen Adlar" başlıklı makalesidir⁴. Duman, bu makalesinde sadece ad vermede etkili olan unsurlar üzerinde durmuştur.

Abdülhalûk Çay'ın "Türk Kadın Adları Üzerine", Umay Günay'ın "Manas Destanı'ndaki Kadın Adları ile İlgili Bir Deneme", Süleyman Tulucu'nun "Divanu Lugat -it-Türk'te Kadın İçin Kullanılan Sözcükler", Ötüken dergisinde imzasız olarak yayımlanan "Türk Kadın Adları", Tuncer Gülensoy'un "Eski Türk ve Moğol Kadın Adları Üzerine", Kürşat Efe'nin "Türk Dil Kurumunun Kişi Adları Sözlüğü'ndeki Kadın Adlarının Yapı Bakımından İncelenmesi" başlıklı çalışmaları konuyla ilgili diğer çalışmalardır.⁵

Görüldüğü gibi Türkçede kadın adlarıyla ilgili çalışmaların sayısı sınırlıdır. Türklerin zengin ad verme geleneğini düşündüğünde, bu alanla ilgili çalışmaların olması gerekenin çok gerisinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla tarihî defterlerden hareketle kadın adlarıyla ilgili karşılaştırmalı bir çalışmanın ya da günümüzdeki durumu ortaya koymayı amaçlayan betimsel çalışmaların yapılması alana önemli katkılar sunacaktır.

Amaç ve Yöntem

Çalışmanın amacı; 19. yüzyılda Sivas ilinde kullanılan kadın adlarını, bunların köken, anlam ve yapıları ile ad vermede etkili olan unsurları tespit etmek; bu adları günümüzde Sivas ilinde en çok kullanılan kadın adlarıyla karşılaştırmak suretiyle ad verme kültüründe herhangi bir değişimin olup olmadığını ortaya koymaktır.

Tarihî birer kaynak olmalarının yanı sıra bünyelerinde önemli miktarda ad bilimsel malzeme barındıran şer'îye sicilleri, çalışma evreni olarak seçilmiştir.

Çalışma kapsamında 19. yüzyıla ait 9, 14 ve 17 numaralı Sivas şer'îye sicillerinden elde edilen 91 kadın adı sıklık, anlam, muhtemel veriliş nedeni, köken ve yapı bakımlarından

⁴ Duman Seyyare (1991). "Türk Kadınına Verilen Adlar". *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2. s. 40-42.

⁵ Çay, Abdülhalûk; "Türk Kadın Adları Üzerine", *Ötüken*, Mayıs-Temmuz, İstanbul, 1975.

Günay, Umay; "Manas Destanı'ndaki Kadın Adları ile İlgili Bir Deneme", *Folkloristik*, Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, Ankara, 1998.

Tulucu, Süleyman; "Divanu Lugat -it-Türk'te Kadın İçin Kullanılan Sözcükler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S 16, 1982.

"Türk Kadın Adları", *Ötüken*, İstanbul, Ocak, 1965. (İmzasız).

Gülensoy, Tuncer; "Eski Türk ve Moğol Kadın Adları Üzerine", *IV. Millî Türkoloji Kongresi*, İstanbul, 19-23 Ekim 1981.

Efe, Kürşat; "Türk Dil Kurumunun Kişi Adları Sözlüğü'ndeki Kadın Adlarının Yapı Bakımından İncelenmesi", *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatında Kadın Sempozyumu Bildirileri*, Amasya 2017, s. 369-385.

incelenmiş; bu adlar Sivas ilinde günümüzde en çok kullanılan kadın adlarıyla karşılaştırılmıştır. 9 numaralı defter H. 1224-1227 (M. 1809-1812), 14 numaralı defter H. 1241-1242 (M. 1826-1827), 17 numaralı defter ise H. 1250-1251 (M. 1835-1836) yılları arasında tutulan belgelerden oluşmaktadır.

Çalışmamız, tarama modeline dayalı betimsel ve karşılaştırmalı bir çalışmadır. Çalışmamıza konu olan tarihî malzeme, 19. yüzyıla ait 9, 14 ve 17 numaralı Sivas şer'iyе sicillerinden, günümüzde en çok kullanılan kadın adları ise Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü ile TÜİK verilerinden elde edilmiştir.

Çalışma kapsamında ilk olarak şer'iyе sicillerindeki kayıtlar tek tek incelenerek söz konusu sicil defterlerine kaydedilen kadın adlarının listesi çıkarılmıştır. Ardından en çok kullanılan adları tespit etmek amacıyla tekrar eden adlar tek tek sayılmış ve bir sıklık listesi oluşturulmuştur. Daha sonra bu adlar anlamlarına ve veriliş nedenlerine göre sınıflandırılmış, ayrıca köken ve yapılarına göre incelenmiştir.

II. Bulgular ve Yorum

II. 1. Kullanılan Adlar

Tablo I'de 9, 14 ve 17 numaralı Sivas şer'iyе sicillerine göre 19. yüzyılda Sivas'ta kullanılan kadın adlarının alfabetik listesi verilmiştir:

Tablo 1: 19. yy.da Sivas'ta Kullanılan Kadın Adları

Abide	Adile	Afife	Alime	Arife	Aside	Asiye	Aslıhan	Atike	Ayşe
Bağdad	Cennet	Cevher	Dudu	Dürri	Efetullah	Elif	Emetullah	Emine	Esmâ
Fatma	Gökçe	Gülbeste	Gülbeyaz	Güllü	Gülnaz	Gülsüm	Güzel	Hâce	Hafize
Hale	Halime	Hanife	Hatice	Havva	Hesna	Huri	Hüsne	İsmihan	Kamer
Kerime	Kezban	Kudret	Lale	Maile	Marziye	Maviye	Medine	Medinetullah	Melek

Meryem	Merve	Mevlûde	Mihriban	Miyase	Münteha	Nafiye	Naile	Naime	Nasiye
Nene	Nesli	Neslihan	Nisa	Nuri	Rabia	Rahime	Raziye	Rukiye	Sabiha
Sabire	Safiye	Salime	Saniye	Selver	Sevda	Sultan	Suzan	Şefika	Şemsi
Şerife	Şevki	Teslime	Ümmügülsüm	Ümmühan	Vahide	Vesile	Vezzuha	Zahide	Zeliha
Zeynep									

Tablo I’de 19. yüzyılda Sivas’ta kullanılan kadın adları görülmektedir. Taradığımız şer’iye sicillerinde gayrimüslim teba tarafından kullanıldığı için çalışmamızın kapsamı dışında bıraktığımız *Güzel* (Güzel bint-i Mıgır; SŞS 14: 5/1) ve *Hacer* (Hacer veled-i Avenis; SŞS 14: 129/2) adları ile defterlerde geçen *Meryem* (Bogos veled-i Serkız’ın eşi; SŞS 14: 26/1) adı, hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler tarafından kullanılan ortak adlardır.

Şer’iye sicillerinde geçen bazı adlar Sivas’ın yerli halkı tarafından değil, devlet görevi, iskân, sürgün ya da göç gibi çeşitli nedenlerle Sivas’a yerleşen ya da yerleştirilen şahıslara aittir. 17 Numaralı Sivas Şer’iye Sicili’ndeki 90/2 numaralı belge İzollu aşiretine mensup kişilerin kaydedildiği bir eşhas defteridir. Kaydın girişindeki bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla deftere kayıtlı kişiler Malatya civarında yaşamakta iken devlet iradesiyle Sivas sancağına gönderilmişlerdir. Bu defterden 14 kadın adı tespit edilmiştir. Bunlardan *Meryem*, *Sultan*, *Raziye*, *Melek*, *Ümmühan*, *Zeyneb*, *Naile*, *Miyase* ve *Aşoğ* sicillerdeki diğer defterlerde de geçen, yani Sivas sancağında zaten kullanılan kadın adlarıdır. Ancak *Katu*, *Aşşu*, *Beti* ve *Mekri* adları, incelediğimiz diğer defterlerde hiç geçmemektedir ve dolayısıyla Sivas sancağını temsil etmemektedir.

Sık kullanılmayan adlar arasında gördüğümüz *Aşoğ* ve *Eşe*, aslında bağımsız birer ad değil, sık kullanılan adlardan biri olan *Ayşe*’nin kısaltılmış halleridir. Bu kısaltılmış adlar Sivas’ın bazı köylerinde bugün de kullanılmaktadır. Kişinin resmî kayıtlardaki adı *Ayşe* olduğu halde yakın çevresinde kendisine *Aşoğ*, *Eşoğ* ya da *Eşe* dendiği görülmektedir (KK 2; GT: 13.03.2019). Aslında kişi adlarında görülen bu tür kısaltmalar Sivas coğrafyası için dikkate değerdir. Normalde birçok yörede kişi adları, baş tarafından iki ya da üç harfi alınıp iki hece

oluşturacak ve sonunda /o/ sesi olacak şekilde kısaltılır: Hasan > Haso, Hüseyin > Hüso, İbrahim > İbo, Fatma > Fato... Bu bakımdan *Ayşe* adının kısaltılmış biçimi olarak *Ayşo* gibi bir yapı beklenirken *Aşöğ* ya da *Eşöğ* şeklinde kısaltılmış olması, kişi adları bağlamında yöre ağzının karakteristik bir özelliğidir. Zira yukarıda ifade ettiğimiz diğer adlar da *Hasöğ*, *Hüsöğ*, *İböğ*, *Fatöğ* şeklinde kısaltılır.

Kur'an kaynaklı adlardan biri olan *Vezzuha* (~*Vedduha*), aslında Duha suresinin adıdır. Kelime Arapçada ض harfi ile والضحي şeklinde yazılmaktadır. Bilindiği gibi Arap alfabesinde ض harfi ile gösterilen ses, Türkçede yoktur ve bu yüzden bünyesinde bu harfin bulunduğu Arapça alıntı kelimelerin Türkçede, biri /d/li diğeri /z/li olmak üzere, iki farklı telaffuzu gelişmiştir: *Fazıl* ~ *Fadıl*, *Fazıla* ~ *Fadile*... Aynı durum *Vezzuha* (~*Vedduha*) adı için de geçerlidir. Defterlerdeki kullanımından telaffuzunda hangi eğilimin tercih edildiğini anlamamız mümkün değildir. Ancak yöreden görüştüğümüz kaynak kişiler, nadir görülen bu adın telaffuzunun /z/li olduğunu ifade etmişlerdir (KK 1; GT: 13.03.2019).

Tablo II'de Sivas sancağına ait şer'iyeye sicillerine göre 19. yüzyılın ilk yarısında Sivas'ta kullanılan kadın adlarının sıklık listesi verilmiştir:

Tablo 2: 19. yy.da Sivas'ta Kullanılan Kadın Adlarının Sıklık Listesi

AD	SIKLIĞI	KAYNAĞI
Fatma	57	SŞS 9: 1/1, SŞS 9: 2/1, SŞS 9: 36/1, SŞS 9: 94/3, SŞS 9: 97/2, SŞS 9: 111/2, SŞS 9: 121/2, SŞS 9: 124/2, SŞS 9: 185/1, SŞS 14: 4/3, SŞS 14: 10/1, SŞS 14: 13/1, SŞS 14: 19/1, SŞS 14: 24/1, SŞS 14: 27/2, SŞS 14: 46/1, SŞS 14: 55/2, SŞS 14: 76/1, SŞS 14: 76/2, SŞS 14: 82/1, SŞS 14: 86/1, SŞS 14: 115/1, SŞS 14: 120/1, SŞS 14: 126/1, SŞS 14: 127/1, SŞS 14: 129/1, SŞS 14: 130/1, SŞS 14: 136/2, SŞS 14: 142/2, SŞS 14: 150/2, SŞS 14: 157/2, SŞS 14: 169/1, SŞS 14: 177/1, SŞS 14: 186/2, SŞS 17: 4/2, SŞS 17: 10/2, SŞS 17: 15/1, SŞS 17: 21/3, SŞS 17: 29/1, SŞS 17: 29/2, SŞS 17: 43/1, SŞS 17: 47/1, SŞS 17: 50/1, SŞS 17: 74/2, SŞS 17: 76/1, SŞS 17: 88/2, SŞS 17: 89/1, SŞS 17: 92/2, SŞS 17: 96/3, SŞS 17: 96/3, SŞS 17: 99/1, SŞS 17: 105/1, SŞS 17: 127/1, SŞS 17: 128/3, SŞS 17: 128/3, SŞS 17: 132/1, SŞS 17: 137/3
Ayşe/Aşöğ	35	SŞS 9: 76/2, SŞS 9: 157/1, SŞS 9: 162/2, SŞS 14: 12/3, SŞS 14: 30/1, SŞS 14: 32/1, SŞS 14: 44/2, SŞS 14: 83/2, SŞS 14: 84/2, SŞS 14: 122/2, SŞS 14: 129/1, SŞS 14: 134/1, SŞS 14: 145/2, SŞS 14: 152/1, SŞS 14: 161/3, SŞS 14: 177/1, SŞS 14: 186/2, SŞS 17: 4/2, SŞS 17: 16/2, SŞS 17: 28/1, SŞS 17: 29/1, SŞS 17: 42/1, SŞS 17: 43/1, SŞS 17: 60/3, SŞS 17: 61/1, SŞS 17: 62/3, SŞS 17: 62/4, SŞS 17: 70/1, SŞS 17: 90/2 (Aşöğ), SŞS 17: 96/3, SŞS 17: 99/1, SŞS 17: 99/1, SŞS 17: 99/1, SŞS 17: 99/1, SŞS 17: 112/2, SŞS 17: 127/1

KÖSE – 19. YÜZYILDA SİVAS'TA KADIN ADLARI

Hatice	34	SŞS 9: 3/2, SŞS 9: 36/1, SŞS 9: 54/2, SŞS 9: 64/3, SŞS 9: 120/1, SŞS 9: 121/2, SŞS 9: 177/3, SŞS 14: 9/2, SŞS 14: 10/1, SŞS 14: 24/1, SŞS 14: 32/2, SŞE 14: 44/1, SŞS 14: 74/2, SŞS 14: 76/1, SŞS 14: 89/2, SŞS 14: 100/2, SŞS 14: 122/2, SŞS 14: 128/1, SŞS 14: 135/3, SŞS 14: 149/1, SŞS 14: 157/2, SŞS 14: 169/1, SŞS 14: 171/1, SŞS 17: 15/1, SŞS 17: 47/1, SŞS 17: 61/1, SŞS 17: 69/1, SŞS 17: 70/1, SŞS 17: 81/1, SŞS 17: 81/2, SŞS 17: 81/3, SŞS 17: 99/1, SŞS 17: 99/1, SŞS 17: 121/1
Zeyneb	27	SŞS 9: 50/2, SŞS 9: 115/2, SŞS 9: 118/2, SŞS 14: 19/1, SŞS 14: 76/1, SŞS 14: 76/2, SŞS 14: 103/1, SŞS 14: 122/2, SŞS 14: 136/2, SŞS 14: 146/1, SŞS 14: 157/2, SŞS 14: 186/2, SŞS 17: 15/1, SŞS 17: 28/1, SŞS 17: 29/1, SŞS 17: 29/2, SŞS 17: 32/4, SŞS 17: 60/3, SŞS 17: 61/1, SŞS 17: 62/3, SŞS 17: 68/1, SŞS 17: 82/1, SŞS 17: 89/1, SŞS 17: 90/2, SŞS 17: 90/2, SŞS 17: 127/1, SŞS 17: 132/2
Emine	26	SŞS 9: 1/1, SŞS 14: 4/2, SŞS 14: 15/2, SŞS 14: 32/1, SŞS 14: 48/2, SŞS 14: 58/1, SŞS 14: 110/1, SŞS 14: 129/1, SŞS 14: 132/2, SŞS 14: 134/1, SŞS 14: 136/2, SŞS 14: 139/1, SŞS 14: 143/1, SŞS 14: 157/2, SŞS 14: 162/1, SŞS 14: 171/1, SŞS 17: 5/1, SŞS 17: 17/1, SŞS 17: 29/2, SŞS 17: 46/2, SŞS 17: 6/3, SŞS 17: 101/2, SŞS 17: 119/1, SŞS 17: 119/1, SŞS 17: 127/1, SŞS 17: 132/1
Mevlüde	21	SŞS 9: 128/2, SŞS 14: 8/1, SŞS 14: 19/2, SŞE 14: 41/2, SŞS 14: 55/1, SŞS 14: 55/2, SŞS 14: 81/1, SŞS 14: 100/2, SŞS 14: 120/1, SŞS 14: 127/1, SŞS 14: 127/3, SŞS 14: 129/1, SŞS 14: 139/1, SŞS 14: 143/1, SŞS 14: 149/2, SŞS 14: 150/2, SŞS 14: 157/2, SŞS 17: 14/1, SŞS 17: 5/1, SŞS 17: 80/1, SŞS 17: 96/3
Şerife	16	SŞS 9: 55/2, SŞS 14: 8/1, SŞS 14: 31/1, SŞS 14: 55/1, SŞS 14: 55/2, SŞS 14: 83/2, SŞS 14: 102/1, SŞS 14: 120/1, SŞS 14: 128/1, SŞS 14: 157/2, SŞS 17: 76/1, SŞS 17: 79/4, SŞS 17: 88/2, SŞS 17: 99/1, SŞS 17: 119/1, SŞS 17: 128/3
Saniye	14	SŞS 14: 15/1, SŞS 14: 19/2, SŞS 14: 31/1, SŞS 14: 44/1, SŞS 14: 105/1, SŞS 14: 110/1, SŞS 14: 127/2, SŞS 14: 128/1, SŞS 14: 130/1, SŞS 14: 146/1, SŞS 14: 161/3, SŞS 17: 12/3, SŞS 17: 11/2, SŞS 17: 114/2
Kezban	10	SŞS 9: 172/1, SŞE 14: 36/1, SŞS 14: 103/1, SŞS 14: 120/1, SŞS 17: 69/1, SŞS 17: 71/2, SŞS 17: 87/4, SŞS 17: 99/1, SŞS 17: 101/1, SŞS 17: 114/2
Medine	9	SŞS 9: 115/2, SŞS 14: 103/1, SŞS 14: 105/1, SŞS 14: 149/2, SŞS 14: 156/1, SŞS 14: 186/2, SŞS 17: 14/1, SŞS 17: 87/4, SŞS 17: 96/3
Raziye	8	SŞS 14: 31/1, SŞS 14: 71/1, SŞS 14: 152/1, SŞS 17: 11/2, SŞS 17: 15/1, SŞS 17: 17/1, SŞS 17: 62/4, SŞS 17: 90/2
Zeliha	7	SŞS 14: 8/1, SŞS 14: 67/1, SŞS 14: 76/1, SŞS 14: 76/2, SŞS 14: 144/2, SŞS 17: 50/3, SŞS 17: 74/2
Şemsi/Şems	7	SŞS 9: 30/1, SŞS 9: 145/4, SŞS 9: 164/1, SŞS 14: 44/2, SŞS 14: 71/1, SŞS 14: 120/1, SŞS 17: 99/1

Sultan	7	SŞS 9: 56/1, SŞS 9: 175/3, ŞSE 14: 36/1, SŞS 14: 81/2, SŞS 14: 115/1, SŞS 14: 119/2, SŞS 17: 90/2
Rukiye	7	SŞS 9: 70/2, SŞS 14: 134/1, SŞS 14: 136/2, SŞS 14: 156/1, SŞS 14: 186/2, SŞS 17: 69/1, SŞS 17: 71/2
Safiye	7	SŞS 9: 80/2, SŞS 9: 140/2, SŞS 14: 55/1, SŞS 17: 70/1, SŞS 17: 112/2, SŞS 17: 127/1, SŞS 17: 127/1
Alime	7	SŞS 14: 13/2, SŞS 14: 29/1, SŞS 17: 29/1, SŞS 17: 29/2, SŞS 17: 43/1, SŞS 17: 46/2
Kerime	6	SŞS 9: 73/1, SŞS 14: 120/1, SŞS 14: 127/3, SŞS 17: 28/1, SŞS 17: 62/3, SŞS 17: 80/1
Hüsne	6	SŞS 9: 85/1, SŞS 9: 111/2, SŞS 17: 71/2, SŞS 17: 81/1, SŞS 17: 81/2, SŞS 17: 92/2
İsmihan	5	SŞS 9: 10/2, SŞS 9: 36/1, SŞS 14: 10/1, SŞS 14: 20/1, SŞS 14: 176/2
Zahide	5	SŞS 9: 47/1, SŞS 14: 13/1, SŞS 14: 116/2, SŞS 14: 128/1, SŞS 14: 151/1
Ümmügülsüm	5	SŞS 9: 105/2, SŞS 9: 109/3, SŞS 14: 137/1, SŞS 17: 15/1, SŞS 17: 60/3
Münteha	5	SŞS 14: 15/1, SŞS 14: 48/2, SŞS 14: 116/1, SŞS 14: 156/1, SŞS 17: 29/2
Emetullah	5	SŞS 14: 19/2, SŞS 14: 120/1, SŞS 14: 124/1, SŞS 14: 145/2, SŞS 17: 81/2
Marziye	4	SŞS 14: 122/2, SŞS 14: 127/1, SŞS 14: 177/1, SŞS 17: 17/1
Esmâ	4	SŞS 9: 1/6, SŞS 9: 25/1, SŞS 9: 65/2, SŞS 14: 58/2
Arife	4	SŞS 9: 159/1, SŞS 14: 129/1, SŞS 17: 118/1, SŞS 17: 121/1
Rahime	4	SŞS 9: 115/2, SŞS 14: 9/2, SŞS 14: 74/2, SŞS 17: 4/2
Ümmühan	4	SŞS 14: 24/1, SŞS 14: 44/1, SŞS 14: 129/1, SŞS 17: 90/2
Naile	4	SŞS 14: 34/1, SŞS 17: 14/1, SŞS 17: 90/2, SŞS 17: 121/1
Nene	4	SŞS 14: 55/2, SŞS 14: 109/2, SŞS 17: 12/3, SŞS 17: 50/3

KÖSE – 19. YÜZYILDA SİVAS'TA KADIN ADLARI

Adile	3	SŞS 14: 67/1, SŞS 14: 115/1, SŞS 17: 127/1
Elif	3	SŞS 9: 111/2, SŞS 14: 86/1, SŞS 14: 152/1
Afife	3	SŞS 9: 126/2, SŞS 14: 135/3, SŞS 17: 99/1
Naime	3	SŞS 9: 1/5, SŞS 14: 137/1, SŞS 14: 149/2
Hesna	3	SŞS 14: 29/2, SŞS 14: 84/2, SŞS 17: 43/1
Nisa	3	SŞS 14: 44/2, SŞS 17: 60/2, SŞS 17: 69/1
Eşe	2	SŞS 9: 55/2, SŞS 9: 101/1
Miyase	2	SŞS 9: 68/1, SŞS 17: 90/2
Meryem	2	SŞS 9: 111/2, SŞS 17: 90/2
Rabia	2	SŞS 14: 48/2, SŞS 14: 127/3
Asiye	2	SŞS 14: 89/2, SŞS 14: 116/2
Dudu	2	SŞS 14: 115/1, SŞS 14: 171/1
Salime	2	SŞS 14: 115/1, SŞS 17: 5/1
Cennet	2	SŞS 14: 122/2, SŞS 17: 50/2
Havva	2	SŞS 14: 176/2, SŞS 17: 99/1
Selver	2	SŞS 17: 29/1, SŞS 17: 43/1

Tablo II'den anlaşıldığına göre 19. yüzyılda Sivas'ta en çok kullanılan kadın adları sırasıyla *Fatma*, *Ayşe*, *Hatice*, *Zeyneb* ve *Emine*'dir. İncelediğimiz sicil defterlerine göre *Fatma* 57 farklı kişinin, *Ayşe* 35 farklı kişinin, *Hatice* 34 farklı kişinin, *Zeyneb* 27 farklı kişinin, *Emine* ise 26 farklı kişinin adı olmuştur. Bu adların ortak özelliği dinî kaynaklı olmalarıdır. *Fatma*, Hz.

Muhammed'in kızı ve Hz. Ali'nin eşinin; *Ayşe*, Hz. Muhammed'in ikinci eşinin; *Hatice*, Hz. Muhammed'in ilk eşinin; *Zeyneb*, Hz. Muhammed'in ilk kızının adı; *Emine* ise Hz. Muhammed'in sıfatlarından olan *el-Emîn*'in müennesidir.

Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü verilerine göre günümüzde Sivas'ta en çok kullanılan kadın adları sırasıyla *Fatma*, *Hatice*, *Ayşe*, *Zeynep* ve *Emine*'dir (www.nvi.gov.tr/PublishingImages/Lists/PageContents/EditForm/İllere%20Göre%20En%20Çok%20Kullanılan%20Ad%20İstatistiği.pdf; ET: 25.02.2019). Bu durum 19. yüzyılın ilk yarısından günümüze Sivas'ta ad tercihinde çok büyük değişiklikler olmadığını, din olgusu ve peygamber sevgisinin hâlâ en etkili unsur olduğunu göstermektedir.

Aşağıda Tablo III'te 19. yüzyılın ilk yarısında Sivas sancağına ait şer'iyye sicillerinde sadece bir kere geçen kadın adlarının listesi verilmiştir:

Tablo 3: Az Kullanılan Kadın Adları

AD	SIKLIĞI	KAYNAĞI	AD	SIKLIĞI	KAYNAĞI
Bağdad	1	SŞS 9: 10/3	Gülsüm	1	SŞS 17: 99/1
Huri	1	SŞS 9: 21/1	Halime	1	SŞS 17: 99/1
Vahide	1	SŞS 9: 111/2	Hale	1	SŞS 17: 99/1
Gökçe	1	SŞS 9: 102/3	Teslime	1	SŞS 17: 118/1
Hafize	1	SŞS 14: 2/1	Kudret	1	SŞS 17: 127/1
Aslıhan	1	SŞS 14: 8/1	Lale	1	SŞS 17: 127/1
Efetullah	1	SŞS 14: 10/1	Nuri	1	SŞS 17: 127/1
Neslihan	1	SŞS 14: 24/1	Sevda	1	SŞS 17: 127/1
Atike	1	SŞS 14: 29/1	Maile	1	SŞS 17: 127/1

Sabiha	1	SŞS 17: 37/1	Şefika	1	SŞS 17: 127/1
Vezzuha	1	SŞS 14: 34/1	Vesile	1	SŞS 17: 127/1
Gülbeyaz	1	SŞS 14: 74/2	Gülnaz	1	SŞS 17: 127/1
Hanife	1	SŞS 14: 86/1	Şevki	1	SŞS 17: 127/1
Nafiye	1	SŞS 14: 116/2	Hâce	1	SŞS 17: 127/1
Kamer	1	SŞS 14: 137/1	Güllü	1	SŞS 17: 127/1
Sabire	1	SŞS 14: 146/1	Cevher	1	SŞS 17: 127/1
Merve	1	SŞS 14: 157/2	Dürri	1	SŞS 17: 127/1
Mihriban	1	SŞS 17: 12/2	Nesli	1	SŞS 17: 127/1
Arzu	1	SŞS 17: 71/3	Maviye	1	SŞS 17: 127/1
Abide	1	SŞS 17: 76/1	Aside	1	SŞS 17: 127/1
Suzan	1	SŞS 17: 79/4	Gülbeste	1	SŞS 17: 127/1
Melek	1	SŞS 17: 90/2	Nasiye	1	SŞS 17: 128/3
			Medinetullah	1	SŞS 17: 133/2

II. 2. Ad Vermede Etkili Olan Unsurlar

Bu bölümde 9, 14 ve 17 numaralı Sivas şer'iyeye sicillerindeki kadın adları, adlandırmada etkili olan unsurlara göre incelenmiştir. Türklerin öteden beri zengin bir ad verme geleneğine sahip olduğu bilinmektedir. Öyle ki bu geleneğin izleri, her türlü dış etkiye rağmen Anadolu'da hâlâ gözlenebilmektedir.

Bazı araştırmacılar tarafından Türklerin erkek çocuklarına ad vermede gösterdiği hassasiyeti kız çocuklarına ad verirken göstermediği, buna bağlı olarak da kadın adlarındaki çeşitliliğin daha az olduğu iddia edilse de durum pek de öyle görünmemektedir⁶. Kuşluk vakti doğan kızına *Vedduha* (~Vezzuha)⁷ adını, tan vakti doğan kızına ise *Velfecr*⁸ adını verecek derinliğe sahip bir kültürü, kız çocuklarına ad vermede özensiz davranmakla itham etmek haksızlık olsa gerektir.

Kadın adlarıyla ilgili tarihî malzemenin azlığının, bu tür yorumlara neden olduğu kanaatindeyiz. Ancak malzemenin azlığını sadece özensiz davranmaya ya da kız çocuklarına ad vermeyle ilgili bir geleneğin oluşmamasına bağlamak çok doğru bir yaklaşım değildir. Konuyla ilgili malzemeye ulaşabildiğimiz kaynaklar genellikle tarihî defterler ya da komşu dil ve kültürlerle ait belgelerdir. Tarihî defterlerde çoğunlukla askerlik ya da vergi mükellefiyeti gibi nedenlerle erkekler kaydedilmiştir. Buna rağmen şer'îye sicillerinde, tereke defterlerinde, kassam defterlerinde, eşhas defterlerinde ve mezar taşlarında kadın adlarıyla ilgili önemli miktarda malzeme bulmak mümkündür ve asıl değerli sonuçlar, bu malzemeler üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda elde edilir. Komşu dil ve kültürlerle ait belgelerdeki malzemenin azlığı ya da şüpheliliği ise dil ve alfabe farklılığı ile ilgilidir. Türkçe adlar, bu belgelere çoğunlukla bozulmuş şekilleriyle girmiştir (Rasónyi, 1963; 70).

İncelenen malzemedan bağımsız olarak, Türklerde geleneksel olarak kız çocuklarında çirkin, koruyucu adların kullanılmaması ve şefkat ifade eden adların verilmesi genel bir eğilimdir. Kız çocuğunun doğumu şefkat duygularını uyandırmakta ve pek çok kadın adında çiçek, güzel şeyler, cevher, ay, güzel koku ve ipek gibi kavramlar görülmektedir (Rasónyi, 1963; 71). Ancak İslâmiyet'in ve değişen hayat tarzının ad vermede etkili olan bu unsurları da etkilediği görülmektedir.

⁶ Bu iddia Rasónyi'ye aittir. Rasónyi, Türklerde de Çin'deki gibi yeni doğmuş kızlara ad vermenin öneminin, oğlanlara oranla daha az olduğunu, ad seçiminde maji tasvirleri ile ussal etmenlerin daha az rol oynadığını, kötü ruhlardan koruma isteğinin daha zayıf olduğunu ifade etmekte ve bu durumu ezogamiye bağlamaktadır. Sonuçta genel ve karakteristik olarak kadın adı seçiminde tasasız davranıldığını söylemektedir (Rasónyi, 1963; 70).

⁷ *Vedduha* (~Vezzuha), Kur'an-ı Kerim'in 11 ayetten oluşan ve 93. suresi olan Duha suresinin adı ve ilk ayetidir. "Kuşluk vaktine yemin olsun." anlamına gelmektedir (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/93-duha-suresi>).

⁸ *Velfecr*, Kur'an-ı Kerim'in 30 ayetten oluşan ve 89. suresi olan Fecr suresinin adı ve ilk ayetidir. "Tan yerinin ağarmasına yemin olsun" anlamına gelmektedir (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/sure/89-fecr-suresi>). İncelediğimiz defterlerde geçen bir kadın adı değildir. Ancak 18. yüzyılın sonlarına ait 3 Numaralı Sivas Şer'îye Sicili'nde geçmektedir (Bkz. Arıkan, 2009; 186).

9, 14 ve 17 numaralı Sivas şer'iyeye sicilleri ad vermede etkili olan unsurlar bakımından değerlendirildiğinde, din olgusunun ve peygamber sevgisinin çok net bir şekilde en etkili unsur olduğu görülmektedir. Tablo II'den anlaşılacağı üzere 19. yüzyılda Sivas'ta en sık kullanılan kadın adları olan *Fatma* ve *Zeynep* Hz. Muhammed'in kızlarının, *Ayşe* ve *Hatice* eşlerinin adıdır, *Emine* ise Hz. Muhammed'in sıfatı olan *el-Emîn*'in müennesidir.

Aynı durumun listenin devamındaki adlar için de geçerli olduğu söylenebilir. Zira Hz. Muhammed'in diğer kızlarının adları olan *Rukiye* ve *Ümmüğülsüm* ile eşinin adı olan *Safiye* de listenin üst sıralarında yer almaktadır.

Ad vermede etkili olan din olgusuna bağlı olarak Kur'an-ı Kerim'in de kadın adları için önemli bir kaynak olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı sure ve ayetlerin adları (*Kamer*, *Şems*), peygamber kıssalarında geçen kadınların adları (*Zeliha*, *Asiye*), peygamber eşlerinin adları (*Havva*) ya da Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı sözcükler (*Teslime*) ad olarak kullanılmıştır.

Din olgusu ve peygamber sevgisinin ardından ad vermede etkili olan başka bir kaynak ise aile büyüklerinin adlarıdır. Özellikle anneanne, babaanne ve dedelerin adları bugün de hem erkek hem de kız çocuklara verilecek adlar için önemli bir kaynak durumundadır. Herhangi bir sözlü beyan olmadığı için tarihî defterlerden hareketle aile büyüklerinin adlarının kullanılıp kullanılmadığını tespit etmek çok zordur. Ancak yine de özellikle miras, tereke ve kassam defterlerinde kişilerin çocuklarının adlarıyla beraber annelerinin adlarının da kaydedildiği durumlarda bazı yorumlar yapma imkânı bulunabilmektedir. Örneğin 17 numaralı Sivas Şer'iyeye Sicili'ndeki 92/2 numaralı belge, Mehmed oğlu Deli Ahmed'in terekesidir (Bkz. Karamanoğlu, 2016; 359). Belgeye göre Deli Ahmed'in eşinin adı Fatma, eşinin annesinin ve kızının adı ise *Hüsne*'dir. Anlaşıyor ki Deli Ahmed ve Fatma Hanım kızlarına Fatma Hanım'ın annesinin adını vermiştir. Yine aynı defterdeki 29/2 numaralı belge Pazarbaşıoğlu Mehmed Ağa'nın tereke defteridir (Bkz. Karamanoğlu, 2016; 137). Belgede hem annesinin hem de kızının adının *Alime* olarak kaydedilmesinden anlaşıldığına göre Mehmed Ağa kızına kendi annesinin adını vermiştir.

19. yüzyılda Sivas sancağında kız çocuklarına ad vermede etkili olan başka bir unsur, çocuğun doğum zamanı, doğduğu ay ya da gündür. Orta sıklıktaki adlardan biri olan *Arife*,

bu unsur gözetilerek verilmiş bir addır. Bilindiği gibi Arife, bayramdan bir önceki güne denir ve o gün doğan kız çocuklarına Arife adının verildiği olur.

Orta sıklıktaki adlardan olan *Münteha*, Türk ad verme kültürünün farklı dillerden alınan kelimelerle de devam ettirildiği izlenimini veren bir ad olarak dikkat çekicidir. Bilindiği gibi çok olduğundan dolayı artık kız çocuğu istemeyen aileler, ad verilen çocuğun son kız çocuğu olması dileğini *Songül, Sonay, Yeter, Tamam, Nihayet, Kifayet* gibi adlarla ifade ederler. Arapça bir kelime olan *Münteha* da “son, sonuç” anlamına gelmektedir. Malzemenin derlendiği kaynaklarda *Münteha* olarak adlandırılan kişilerin ailenin son kız çocuğu olup olmadığına dair bir işaret olmamasına rağmen bu adın son kız çocuğu olması dileğini ifade etmek amacıyla bilerek tercih edildiği kanaatindeyiz.

Ad vermede etkili olan dikkat çekici unsurlar ele alındıktan sonra araştırmamız kapsamında şer’iye sicillerinden elde edilen kadın adları kaynaklarına göre şu şekilde sınıflandırılabilir:

a) Dinî kaynaklı adlar:

1) Hz. Muhammed’in eşlerinin adları: *Ayşe, Hatice, Safiye*

11) Hz. Muhammed’in kızlarının adları: *Fatma, Gülsüm, Rukiye, Ümmügülsüm, Zeynep*

111) Peygamber eşlerinin adları: *Havva*

1111) Peygamber annelerinin adları: *Halime, Meryem*

11111) Kıssalarda geçen kadınların adları: *Asiye, Zeliha*

111111) Evliya adları: *Rabia*

1111111) Kur’an’daki surelerin adları: *Kamer, Şems, Vedduha*

11111111) Dinî kaynaklı diğer adlar: *Abide, Atike, Emetullah, Emine, Hanife, Merve, Mevlüde, Medine, Medinetullah, Kezban, Şerife, Zahide,*

b) Doğayla ilgili adlar:

1) Bitki adları: *Gülbeste, Gülbeyaz, Lale*

11) Doğayla ilgili diğer adlar: *Hale*

c) Doğum zamanıyla ilgili adlar: *Arife*

ç) Dilek bildiren adlar: *Adile, Afife, Alime, Arzu, Aside (< Asude), Aslıhan, Hâce, Hafize, İsmihan, Kerime, Kudret, Maile, Münteha, Nafiye, Nesli, Neslihan, Rahime, Raziye, Sabire, Salime, Selver, Sultan, Şefika, Şerife, Teslime, Vesile*

d) Güzellik bildiren adlar: *Bağdad, Cennet, Ceoher, Dudu, Dürri, Elif, Gökçe, Güllü, Gülnaz, Güzel, Hesna, Huri, Hüsne, Marziye, Maviye, Melek, Mihriban, Miyase, Naile, Naime, Nasiye, Nisa, Nuri, Sabiha, Sevda, Suzan*

e) Diğer: *Şevki, Vahide, Nene, Esmâ, Saniye, Efetullah*

II. 3. Adların Anlam, Köken ve Yapı Özellikleri

Bu bölümde 9, 14 ve 17 numaralı Sivas şer'iyeye sicillerindeki kadın adları; anlam, köken ve yapı özelliklerine göre incelenmiştir. Adların anlam ve kökenleri çoğunlukla TDK Kişi Adları Sözlüğü'nden elde edilmiştir. Sözlükte bulunmayan ya da açık olmayan adlarla ilgili Aydil Eroğlu'nun *Şarkılarla Şiirlerle Türkülerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız adlı* kitabı; Ed-Dürî'nin "Bağdad", Enver Konukçu'nun "Bağdat Hatun" başlıklı makaleleri ile Diyanet İşleri Başkanlığının Kur'an-ı Kerim tefsirine başvurulmuştur.

Özellikle Arapça kökenli kadın adlarının her birinin farklı anlamlarının olması, kişilerin bu anlamları gözeterek ya da bilerek çocuklarını adlandırdıkları şeklinde yorumlanmamalıdır. Bu noktada farklı unsurların da devreye girdiği muhakkaktır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi din olgusu, peygamber sevgisi ve aile büyüklerinin adları ad vermede en etkili unsurlar olmuştur. Bu yüzden kızına *Hatice* adını veren bir kişinin, çocuğunun erken doğumuna vurgu yapmadığı, peygamber eşinin ya da bir aile büyüğünün adı olduğu için bu adı tercih ettiği düşünülebilir. Ancak adın anlamının bilinmemesinin ya da bilinse bile dikkate alınmamasının bütün adlar için geçerli olmayacağını da kabul edilmesi gerekir. Kişinin sözlü beyanının olmadığı, tarihî defterler esas alınarak yapılan böyle bir çalışmada bunu tespit etmek zaten mümkün değildir.

9, 14 ve 17 numaralı Sivas şer'iyeye sicillerinde geçen kadın adlarının anlam, köken ve yapıları aşağıdaki gibi tespit edilmiştir.

Tablo 4: 19. yy.da Sivas'ta Kullanılan Kadın Adlarının Anlam, Köken ve Yapıları

S. No	Ad	Köken	Yapı	Anlam
1	Abide	Ar.	Basit	İbadet eden, tapan kul (KAS)
2	Adile	Ar.	Basit	Doğruluktan ayrılmayan kimse; adaletli; hakka uygun, haklı (KAS)
3	Afife	Ar.	Basit	Namuslu, iffetli, temiz, dürüst (KAS)
4	Alime	Ar.	Basit	Bilgin kadın (KAS)
5	Arife	Ar.	Basit	Bilen, bilgili; belirli bir günün, olayın bir önceki günü veya ona yakın günler (KAS)
6	Aside	Far.	Basit	Rahatlamış; sıkıntı ve güçlükten kurtulmuş (Erol, 1992; 33)
7	Asiye	Ar.	Basit	Direk, sütun; acılı, kederli, üzüntülü kadın; Hz. Musa'yı Nil'den çıkararak büyütüp yetiştiren Firavun'un eşi (KAS)
8	Aslıhan	T.	Birleşik	Han soyundan gelen (KAS)
9	Atike	Ar.	Basit	Eski; özgür; soylu; güzel, genç kız (KAS)
10	Ayşe	Ar.	Basit	Rahat ve huzur içinde yaşayan (KAS)
11	Bağdad	Ar.	Basit	Tanrı'nın ihsanı veya armağanı (ed-Dûrî, 1991; 425); 14. yüzyılda yaşamış, güzelliği ve dirayetiyle meşhur kadın, Bağdad Hatun, İlhanlı hükümdarı Ebû Saïd Bahadır Han'ın karısı (Konukçu, 1991; 444)
12	Cennet	Ar.	Basit	İyilik yapanların, günahsızların öldükten sonra sonsuz mutluluğa kavuşacakları yer; çok güzel, ferah yer, bahçe (KAS)

13	Cevher	Ar.	Basit	Bir şeyin esası, öz, maya; güç, enerji; değerli süs taşı, mücevher (KAS)
14	Dudu	Far.	Basit	Hanım, abla, küçük kardeş (KAS); Kız çocuğu tuti gibi konuşsun diye konulur (Erol, 1992; 120)
15	Dürri	Ar.	Basit	İnci gibi parlayan, parlak, parıltılı (KAS)
16	Efetullah	Ar.	Birleşik	?
17	Elif	Ar.	Basit	Arap alfabesinin ilk harfi; ince, uzun boylu kız; alışmış, alışkın (KAS)
18	Emetullah	Ar.	Birleşik	Alah'ın kulu (KAS)
19	Emine	Ar.	Basit	İnanılır, güvenilir; sakıncasız, tehlikesiz; yüreğinde korku olmayan, korkusuz (KAS)
20	Esmâ	Ar.	Basit	İsimler, adlar (KAS)
21	Fatma	Ar	Basit	Çocuğunu sütten kesen kadın (KAS); Sineden ayrılmış; sütten kesilmiş (Erol, 1992; 146)
22	Gökçe	T.	Basit	Güzel, gösterişli kimse; melek; mavi gözlü kimse (KAS)
23	Gülbeste	Far.+Far.	Birleşik	Gül: Herkesçe bilinen, pek çok çeşidi olan bir çiçek; Beste: Bağlı, bağlanmış; kapalı; donmuş; musiki parçası; basma nakışlı kumaş (Erol, 1992; 71)
24	Gülbeyaz	Far.+Ar.	Birleşik	Beyaz gül (KAS)
25	Güllü	Far.+T.	Türemiş	Güle benzeyen (KAS); Güllü olan (Erol, 1992; 167)
26	Gülnaz	Far.+Far.	Birleşik	Gül gibi güzel, özü de nazlı (Erol, 1992; 167)
27	Gülsüm	Ar.	Basit	Yuvarlak, dolgun yüzlü (KAS)

28	Güzel	T.	Türemiş	Hoşa giden, hayranlık uyandıran, beğenilen (KAS)
29	Hâce	Far.	Basit	Ev reisi, kethüdâ, şeyh, pîr, hükümdar, başbuğ, tâcir, kadın, gönül (DİA, 1998; 186)
30	Hafize	Ar.	Basit	Koruyan, saklayan (KAS); Hafız'ın dişili (Erol, 1992; 177)
31	Hale	Ar.	Basit	Bazen güneşin ve ayın çevresinde görülen ışıklı daire, ayla (KAS)
32	Halime	Ar.	Basit	Yumuşak huylu, sert olmayan (KAS)
33	Hanife	Ar.	Basit	İslam dinine sınıksız bağlı olan kimse; İslamiyet'ten önce tek Tanrı'ya inanan (KAS)
34	Hatice	Ar.	Basit	Erken doğan kız çocuğu (KAS)
35	Havva	Ar.	Basit	Kutsal kitaplara göre yaratılan ilk kadın; esmer kadın (KAS); Hayat çeşmesi; kahverengi, koyu kahverengi, koyu renkli; kalın dudaklı; Hz. Adem'in hanımı (Erol, 1992; 186)
36	Hesna	Ar.	Basit	Güzel kadın (DMN: 108)
37	Huri	Ar.	Basit	Cennet kızı; sevgili; çok güzel kadın (KAS)
38	Hüsne	Ar.	Basit	Çok, en çok, pek çok güzel (KAS)
39	İsmihan	Ar.+T.	Birleşik	Adı hükümdar adı gibi olan (KAS)
40	Kamer	Ar.	Basit	Ay (KAS)
41	Kerime	Ar.	Basit	Cömert, eli açık (KAS)
42	Kezban	Far.	Basit	Kâhya kadın, bir daireyi idare eden kadın (KAS)

43	Kudret	Ar.	Basit	Güç, kuvvet; Allah'ın gücü; varlık, zenginlik; Allah yapısı; yetenek (KAS)
44	Lale	Far.	Basit	Çiçekleri kadeh biçiminde olan, türlü renklerde süs bitkisi (KAS)
45	Maile	Ar.	Basit	Hevesli, istekli; eğri, eğik (KAS); Bir tarafa doğru eğilmiş, eğri; bir şeye yatkınlığı olan; hevesli, düşkün; benzer, çalar, andırır, yatkın (Erol, 1992; 254)
46	Marziye	Ar.	Basit	Hoşa giden, beğenilen (KAS)
47	Maviye	Ar.	Basit	Mavi'nin dişisi (Erol, 1992; 257)
48	Medine	Ar.	Basit	Kent, şehir; Hicaz'da Hz. Muhammed'in türbesinin bulunduğu şehir (KAS)
49	Medinetullah	Ar.	Birleşik	Allah'ın şehri
50	Melek	Ar.	Basit	Tanrı ile insan arasında aracılık yaptığına ve nurdan olduğuna inanılan manevi varlık; terbiyeli, uysal kimse (KAS)
51	Meryem	Ar.	Basit	Peygamber İsa'nın annesi; dindar kadın (KAS)
52	Merve	Ar.	Basit	Çakıl taşı; Mekke'de hacıların yedi kez gidip geldikleri kutsal dağın adı (KAS)
53	Mevlüde	Ar.	Basit	Yeni doğmuş bebek; doğulan zaman veya yer (KAS)
54	Mihriban	Far.	Basit	Şefkatli, güler yüzlü, yumuşak huylu, dost (KAS)
55	Miyase	Far.	Basit	Yarısı değerli taşlarla süslü bir tür taç (KAS)
56	Münteha	Ar.	Basit	Son, sonuç (KAS)

57	Nafiye	Ar.	Basit	Yok eden, ortadan kaldıran, süren (KAS); Nâfia: menfaatlı, faydalı, kârlı (Erol 1992: 285); Nafia: Bayındırlık işleri (Erol, 1992; 285)
58	Naile	Ar.	Basit	Muradına eren, kazanmış, ele geçirmiş (KAS)
59	Naime	Ar.	Basit	Nazlı büyütülmüş, güzel ve zarif (KAS)
60	Nasiye	Ar.	Basit	Unutan, unutmüş olan (KAS)
61	Nene	T.	Basit	Anneanne ve babaanneye verilen ad; anne; hanım nine, büyük anne (Erol, 1992; 300)
62	Nesli	Ar.	Basit	Nesle ait, soya ait; Nesligül, Neslihan, Neslişah adlarının kısaltılmış biçimi (KAS)
63	Neslihan	Ar.+T.	Birleşik	Han soyundan gelen, soylu (KAS)
64	Nisa	Ar.	Basit	Kadın; Kur'an-ı Kerim'de dördüncü sure (KAS)
65	Nuri	Ar.	Basit	Işıklı, aydınlık (KAS)
66	Rabia	Ar.	Basit	Dördüncü; saatteki salisenin altmışta biri; Tanzimat'tan sonra memurlukta bir rütbe (KAS)
67	Rahime	Ar.	Basit	Acıyan, acıyıp esirgeyen, merhametli; hafif sesli, latif sözlü kız (KAS)
68	Raziye	Ar.	Basit	Boyun eğen, kabul eden, rıza gösteren (KAS)
69	Rukiye	Ar.	Basit	Büyü, sihir, efsun (KAS)
70	Sabiha	Ar.	Basit	Güzel, şirin, hoş (KAS)
71	Sabire	Ar.	Basit	Dayanan, sabreden (KAS)

72	Safiye	Ar.	Basit	Katkısız, duru, arı (KAS); Seçilmiş kadın (Erol, 1992; 347)
73	Salime	Ar.	Basit	Sağ, sağlam; eksiksiz, kusursuz; korkusuz, emin (KAS)
74	Saniye	Ar.	Basit	İkinci; dakikanın altmışta biri (KAS)
75	Selver	Far.	Basit	(Server) aş, başkan, reis, ulu (KAS)
76	Sevda	Ar.	Basit	Aşk, sevgi; istek, arzu, heves; aşırı sevgiden doğan bir tür hastalık (KAS)
77	Sultan	Ar.	Basit	Padişah, hükümdar; hükümdar ailesinden olan kadınlara verilen ad; sevilen, beğenilen, baş tacı edilen (KAS)
78	Suzan	Far.	Basit	Yakan, yakıcı; ateşli, coşkulu (KAS)
79	Şefika	Ar.	Basit	Şefkatli, acıması olan, esirgeyici (KAS)
80	Şemsi	Ar.	Basit	Güneşle ilgili, güneşe özgü (KAS)
81	Şerife	Ar.	Basit	Şerefli, kutsal; soylu, temiz (KAS)
82	Şevki	Ar.	Basit	Şevkli, neşeli, istekli (KAS); şevk ve neşe ile ilgili (Erol, 1992; 384)
83	Teslime	Ar.	Basit	Allah'a teslim olan; selamlama (DMN: 144)
84	Ümmügülsüm	Ar.+Ar.	Birleşik	Ümmü "ana, anne"; Gülsüm "yuvarlak, dolgun yüzlü" (KAS)
85	Ümmühan	Ar.+T.	Birleşik	Hükümdar anası (KAS); Hz. Ali'nin kız kardeşi (Erol, 1992; 418)
86	Vahide	Ar.	Basit	Tek, bir, yalnız (KAS)

87	Vesile	Ar.	Basit	Yol, vasıta; sebep, bahane; fırsat (Erol, 1992; 425)
88	Vezzuha	Ar.	Basit	Kuşluk vakti; Kuşluk vaktine yemin olsun (Duha suresinin ilk ayeti) (www.kuran.diyane.gov.tr/Tefsir)
89	Zahide	Ar.	Basit	Dinin buyruklarını yerine getiren, haramdan kaçınan kimse, sofı (KAS)
90	Zeliha	Ar.	Basit	< Ar. <i>Züleyha</i> "Su perisi" (Erol, 1992; 450)
91	Zeynep	Ar.	Basit	Değerli taşlar, mücevherler (KAS); Tombul; süs, güzel (Erol, 1992; 446)

Yukarıdaki liste incelendiğinde 19. yüzyılda Sivas'ta kullanılan kadın adlarının çok büyük bir kısmının Arapça kökenli olduğu görülmektedir. Arapça kökenli adların sayısı 75, Farsça kökenli adların sayısı 12'dir. Tespit edilen 91 kadın adı içerisinde Türkçe olanların sayısı sadece 4'tür. Bu sayılar Arapça kökenli adlar için %83, Farsça kökenli adlar için %12, Türkçe kökenli adlar için ise %4'e denk gelmektedir. Arapça kökenli adların oranının bu denli yüksek olmasını yine, ad verme üzerinde en önemli etken olan din olgusuna bağlamaktayız.

Listedeki adlar yapılarına göre incelendiğinde, büyük bir kısmının basit yapıda olduğu görülmektedir. Basit yapıdaki adları birleşik ve türemiş yapıdaki adlar izlemektedir. Tespit edilen 91 kadın adının 78'i basit, 11'i birleşik, 2'si ise türemiş yapıdadır.

Sonuç

Çalışmamız kapsamında 19. yüzyılın ilk yarısına ait 9, 14 ve 17 numaralı Sivas şer'iyeye sicillerinde geçen 91 kadın adı anlam, köken, yapı ve veriliş nedenlerine göre incelenmiştir. Söz konusu dönemde Sivas'ta en sık kullanılan kadın adlarının sırasıyla *Fatma*, *Ayşe*, *Hatice*, *Zeyneb* ve *Emine* olduğu tespit edilmiştir. Bu adlar, günümüzde Sivas'ta en çok kullanılan kadın adları olan *Fatma*, *Hatice*, *Ayşe*, *Zeynep* ve *Emine* adlarıyla karşılaştırıldığında, geçen iki yüzyıl içerisinde ad verme kültüründe çok önemli değişiklikler olmadığı görülmüştür.

Ad vermede etkili olan unsurlar değerlendirildiğinde en etkili unsurun din olgusu ve buna bağlı olarak peygamber sevgisi olduğu görülmüştür. 91 kadın adından 29 tanesinde din olgusu etkili olmuştur. Bir kısmı sık kullanılan adlardan olmak üzere 10 ad, peygamber eşlerinin, kızlarının ve annelerinin adlarıdır. Bundan dolayı din olgusu içerisinde peygamber sevgisinin ad vermede önemli bir kaynak olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Din olgusunun ad verme üzerinde bu denli etkili olması çeşitli sebeplere bağlanabilir. Nihayetinde ad verme olgusunun gerisinde sosyolojik ve psikolojik bir derinlik bulunmaktadır. Ad verme; adın seçimi, anlamı, verildiği zaman ve ad verme törenini de kapsayan çok geniş bir kültürdür. Doğal olarak diğer kültür unsurları gibi gelenekten, dinden ya da değişen yaşam şartlarından etkilenmektedir. Biz, çok kültürlü ve çok dinli Osmanlı toplumsal yapısı içerisinde dine ya da dinî kurumlara olan sevginin yanı sıra toplumsal kabul ve aidiyet duygularının da dinin ad verme kültürü üzerindeki etkisini artırdığı kanaatindeyiz. Çocuğuna dinî kaynaklı bir ad veren aile hem bu sevgisini ve aidiyetini yansıtmakta hem de toplumsal kabulü kolaylaştırmaktadır.

Din olgusunu dilek ve güzellik bildiren adlar takip etmektedir. 27 adda dilek bildirme, 26 adda ise güzelliği ifade etme isteğinin etkili olduğu görülmüştür. Bu durum, tarafımızdan kız çocuklarının adlarına şefkat ve güzellik duygularını yansıtma eğiliminin, farklı dillerden alınan kelimelerle olsa bile, hâlâ devam ettiği şeklinde yorumlanmaktadır.

Adlar kaynak dillerine göre değerlendirildiğinde çok büyük bir kısmının Arapça kökenli olduğu görülmüştür. 91 kadın adından 75 tanesi Arapça, 12 tanesi Farsça, 4 tanesi ise Türkçe kökenlidir. Arapça ve Farsça kökenli adların bu denli fazla olmasını, ad vermede etkili olan din olgusuna bağlamaktayız.

Kısaltmalar: Ar.: Arapça, DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi, DMN: Dictionary of Muslim Names, ET: Erişim tarihi, Far.: Farsça, GT: Görüşme tarihi, H.: Hicrî, KAS: Türk Dil Kurumu Kişi Adları Sözlüğü, KK: Kaynak Kişi, M.: Miladi, SŞS: Sivas Şer'iyeye Sicili, T.: Türkçe

Kaynakça

ACIPAYAMLI, Orhan; “Türk Kültüründe ‘Ad Koyma Folkloru’nun Morfoloji ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, IV. Cilt: Gelenek, Görenek ve İnançlar*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1992, s. 1-14.

ARIKAN, Şeyma; *3 Numaralı Sivas Şer’iyye Sicili’nin (H. 1202-1203/M. 1787-1788) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Kayseri Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

DİA; “Hoca”, *İslam Ansiklopedisi*, C XVIII. s. 186-187.

Ed-Dûrî; “Bağdad”, *İslam Ansiklopedisi*, C IV. s. 425-433.

ER, Nuray; *14 Numaralı Sivas Şer’iyye Sicili (H. 1241-1242/M. 1826-1827)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.

EROL, Aydil; *Şarkılarla Şiirlerle Türkülerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız*, Genişletilmiş ve Geliştirilmiş 2. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992.

GÜNAY, Umay; “Manas Destanı’ndaki Kadın Adları ile İlgili Bir Deneme”, *Folkloristik*, Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, Ankara 1998. s. 49-61

KARAMANOĞLU, Mehmet Ali; *17 Numaralı Sivas Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu (1250-1251/ 1835-1836)*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.

KAYASANDIK, Ahmet; “Türkçe Kişi Adları Bibliyografyası Denemesi”, *JoSReSS*, 5 (1), 2019. s. 57-90.

KONUKÇU, Enver; “Bağdat Hatun”, *İslam Ansiklopedisi*, C IV. s. 444.

KURT, Yılmaz; “Sivas Sancağında Kişi Adları”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 4, 1993. s. 223-290.

RAHMAN, S. A.; *A Dictionary of Muslim Names* (Tarihsiz)

RÁSONY, Laszló; "Türklükte Kadın Adları", *TDAY Belleten* 1963. s. 63-88.

ŞAHİNGÖZ, Fatih; *9 Numaralı Şer'iyye Sicili'ne Göre Sivas*. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

YALÇINKAYA, Betül; "Almanca ve Türkçe Ad Verme Gelenekleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55-1, 2015. s. 363-379.

www.kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir (ET: 17.03.2019)

www.nvi.gov.tr/PublishingImages/Lists/PageContents/EditForm/İllere%20Göre%20En%20Çok%20Kullanılan%20Ad%20İstatistiği.pdf (ET: 25.02.2019)

www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_kisiadlari&view=kisiadlari (ET: 29.03.2019)

Kaynak Kişiler

Eyüp Yörük (KK 1): 1954 Sivas merkez Hıdırnalı köyü doğumlu, emekli. (GT: 13.03.2019)

Şerife Yıldırım (KK 2): 1943 Sivas merkez Hıdırnalı köyü doğumlu, halen aynı köyde ikamet etmekte. (GT: 13.03.2019)